

**BARTOLDNING “СОЧИНЕНИЯ. ТОМ I. ТУРКЕСТАН В ЭПОХУ
МОНГОЛЬСКОГО НАШЕСТВИЯ” ASARINING YARALISH TARIXI**

Muyiddinov Bekali

Buxoro viloyati Osiyo xalqaro universiteti Tarix fani o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10552555>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Bartoldning ilmiy izlanishlarini natijasida yaratilgan “СОЧИНЕНИЯ. Том I. ТУРКЕСТАН В ЭПОХУ МОНГОЛЬСКОГО НАШЕСТВИЯ” asarining O'rta asrlar O'rta Osiyo tarixi haqida ma'lumot beruvchi muhim manba ekanligini ilmiy asosda va mahalliy tarixchilarning asarlariga asoslangan holda ilmiy tahlil qilinadi.

Tayanch so'zlar: Sankt-Peterburg, Turkiston, V. V. Bartold, O'rta Osiyo, mo'g'ullar, Movarounnahr, Xuroson, yer egaligi, saroy, qo'zg'olon, shahar, rus tarixchilari.

**BARTHOLD'S “СОЧИНЕНИЯ. ТОМ I. ТУРКЕСТАН В ЭПОХУ
МОНГОЛЬСКОГО НАШЕСТВИЯ” THE HISTORY OF THE CREATION OF THE
WORK**

Abstract. In this article, created as a result of Barthold's scientific research, “СОЧИНЕНИЯ. Том I. ТУРКЕСТАН В ЭПОХУ МОНГОЛЬСКОГО НАШЕСТВИЯ” is an important source of information about the history of the Middle Ages in Central Asia. It is scientifically analyzed based on the works of local historians.

Key words: St. Petersburg, Turkestan, V. V. Barthold, Central Asia, Mongols, Movarounnahr, Khurasan, land ownership, palace, rebellion, city, Russian historians.

**СОЧИНЕНИЯ БАРТОЛЬДА. ТОМ I. ИСТОРИЯ СОЗДАНИЯ
ПРОИЗВЕДЕНИЯ ТУРКЕСТАН В ЭПОХУ МОНГОЛЬСКОГО НАШЕСТВИЯ**

Аннотация. В этой статье представлена статья СОЧИНЕНИЯ, созданные в результате научных исследований Бартольда. Том I. Туркестан V эпоха монгольского нашествия является важным источником сведений по истории средневековой Средней Азии и научно анализируется на основе трудов краеведов.

Ключевые слова: Санкт-Петербург, Туркестан, В. В. Бартольд, Средняя Азия, монголы, Мавераннахр, Хорасан, землевладение, дворец, восстание, город, русские историки.

Buyuk rus va sovet o'rta tarixchisi V.V.Bartoldning mo'g'ullar istilosi davrida Turkiston klassik asari shubhasiz, Sharq tarixshunosligiga eng qimmatli asardir. Ushbu asarning I qismi 1898-yilda nashr etilgan matnlardir. Sankt-Peterburgda o'sha paytda ma'lum bo'lgan fors va Arab manbalarining tanlangan parchalari (ba'zi hollarda keng) mavjud faqat qo'lyozmalar.

Turkistonning II-qismi yoki tadqiqotning o'zi 1900-yilda Sankt-Peterburgda nashrdan chiqdi, o'sha yili Turkiston Sankt-Peterburgning Sharq tillari fakultetiga taqdim etildi universitet magistrlik dissertatsiyasi sifatida. 1928-yilda Turkistonning ingliz nashri nashr etildi, muallif tomonidan qayta ko'rib chiqilgan va to'ldirilgan yangi materiallar asosida, E. Denison Rossa so'zboshisi bilan. Ingliz tilidagi tarjimini V.V.Bartoldning o'zi yordam bergan. 1931-yilda Turkistonning O'zbekcha tarjimasini nashr etildi. 1958-yilda ikkinchi ingliz nashri chiqdi bu birinchisidan faqat V. V. Bartoldning dissertatsiyani himoya qilish uchun tezislari, shuningdek, qo'shimchalar va tuzatishlar prof. V. V. Bartoldning Turkiston asari, 1928-yildagi ingliz

nashrining muqaddimasida E. Denison Ross ta'kidlaganidek, o'rta asr tarixini o'rganishda yangi davr yaratgan asardir¹. V.V.Bartold O'rta Osiyo tarixi - deyarli faqat siyosiy - taniqli sharqshunoslar tomonidan shug'ullangan: N. V. Xanikov, V. V. Grigoryev, P. I. Jlepx, N. I. Veselovskiy, ammo ularning asarlari alohida xususiy masalalarga bag'ishlangan. V. V. Bartold birinchi marta O'rta Osiyo tarixini o'rganishni zamonaviy darajaga qo'ydi. Turkistonning birinchi rus nashridan beri o'tgan 100 yildan ortiq vaqt O'rta Osiyo tarixiga oid juda oz sonli yangi manbalar ilmiy foydalanishga kiritilgan. Shuning uchun ushbu kitobdagi sharh manbalar bugungi kungacha o'z ahamiyatini saqlab kelmoqda, sovet olimlari tomonidan ishlab chiqilgan ijtimoiy-iqtisodiy tarixni davriylashtirish — A. yu.Yakubovskiy, S. P. Tolstoy va boshqalar - umuman olganda V. V. Bartold sxemasiga juda yaqin. Albatta, O'rta Osiyoning tarixiy rivojlanish jarayonini o'rganishda ularning davriyligi, aniqrog'i uning sxemasi hali ham juda umumiydir. V. V. Bartoldda ish rejasini sezilarli darajada o'zgartirdi va arablar istilosidan boshlab ushbu mamlakatning tarixiy rivojlanishini o'rganishga murojaat qildi². V. V. Bartold VIII asr boshlarida arablar Movarounnahrni bosib olishlarini ishonchli tarzda ko'rsatdi. U yangi ijtimoiy munosabatlarni, nisbatan markazlashgan davlatchilikning yangi shakllarini, xususan, yangi soliq tizimini yangi din — Islom bilan birga olib keldi va Arab yozuvi. Bundan tashqari, V. V. Bartold Tohiriylar, Safforiylar va Somoniylarning (IX—X asrlar) davlat tuzilmalarining o'ziga xos xususiyatlarini juda aniq aniqladi, er egalari sinfining turli guruhlari - mulk yer egaligiga asoslangan va markazdan qochma tendentsiyani (ya'ni feodal) ifodalovchi mahalliy viloyat yer egalari zodagonlari (dehqonlar) o'rtasidagi kurash. IX-X - asrlarda Movarounnahr va Xurosonda katta iqtisodiy yuksalishni baholashga imkon beradi. Bu V. V. Bartoldning eng muhim kashfiyotlaridan biri edi, garchi u undan keyin qilingan xulosalarni chiqarmagan bo'lsa ham uning tadqiqotlari davomchilari, xususan M. E. Masson va Yakubovskiy³.

V. V. Bartoldning turk birlashmalarining migratsiya va zabt etish harakatining o'ziga xos xususiyati ham xuddi shunday yorqin. Yer egaligi, o'zbek xalqining etnik rivojlanish jihatlari XI asrda Qoraxoniylar va Saljuqiylar davrida tarqalishi haqida. V. V. Bartold Xorazmshoh davlati haqida juda yorqin tavsif berdi: u o'zining siyosiy qudratining illyuziyasini, ichki kuchini ko'rsatdi ushbu yengillikni tushuntirib beradigan uning parchalanishining qarama-qarshiliklari va shartlari.

Shuni ta'kidlash kerakki, xuddi shu bobda keltirilgan ikkita qimmatli ekskursiya: Buxoro sadrlari - Burxonidlarining ma'naviy knyazligi to'g'risida, Sanjar-Malik boshchiligidagi Buxoroda hunarmandlar qo'zg'oloni haqida. O'rta Osiyo tarixidagi yangi davrni tavsiflovchi mo'g'ullar istilosidan keyin (IV bobda), V. V. Bartold shunday berdi. XIII asr boshlarida mo'g'ul ko'chmanchi jamiyati, mo'g'ul dasht davlatchiligi va mo'g'ul harbiy tashkiloti haqida avvalgi mo'g'ullardan hech kim kabi ko'p narsalar mavjud emasdi. Chingizxon imperiyasining tarixiy roli to'g'risida yangi nuqtai nazar bilan. V. V. Bartold keyinchalik sovet va xorijiy tarixiy adabiyotlarda muhokama mavzusiga aylangan bir qator masalalarni ilgari surdi⁴. VIII asardan to XV asrgacha bo'lib o'tgan qo'zgonlarga tahlil yondashdigan holatda alohida bobda to'xtaladi,

¹ Фазлуллах Рашид-ад-Дин. Джами-ат-таварих. Б.: Нагыл Еви, 2011, 247-б

² Василий Владимирович Бартольд. С О Ч И Н Е Н И Я. Т о м I. ТУРКЕСТАН В ЭПОХУ МОНГОЛЬСКОГО НАШЕСТВИЯ. Москва.1963, 384-б

³ ИБН АЛ-АСИР. АЛ-КАМИЛ ФИ-Т-ТА'РИХ. Ташкент – Цюрих. 2005, 294-б

⁴ Ozod Masharipov. Xorazmnom (2-kitob). X.: Xorazm. 2007, 284-b

birgina 1441-yilda Musha'sha boshchiligidagi Xuzistonda qo'zg'olonlarning boshlang'ich nuqtasi kommunal erlarni tortib olish edi hokimiyat egalari va bu holda shia harakati qo'zg'atildi dehqonlar manfaatlarini buzish. Bayroq ostida dinda kambag'allarning borlarga qarshi qo'zg'oloni bo'lgan.

Shuningdek, sunniy mazhablar - hanifiylar va shofiylar izdoshlarining kurashi - XII - XIII asr boshlarida Reya, Isfaxon, Nishapur, Merva va boshqa shaharlardagi shialar bilan bir-birlari bilan sinfiy kurash deb ta'rifladi: din bayrog'i ostida, aftidan, shahar aholisining turli elementlari va ayniqsa shahar va qishloq o'rtasida iqtisodiy kurash bo'lgan V. V. Bartold ushbu kurashda buni taklif qildi⁵. O'rta Osiyoda V. V. Bartold asosan boshqa tadqiqotlarida o'zini namoyon qildi, Turkiston da bu muammolar uchun juda kam joy mavjud.

Bu erda V.V.Bartold asosan xalqaro munosabatlar va davlatlarning siyosiy tarixini yoritdi. O'rta Osiyo VIII-XIII asr boshlari, shuningdek, ushbu davrdagi O'rta Osiyoning tarixiy va iqtisodiy geografiyasi. V. V. Bartold g'arbiy Yevropa tarixshunosligidagi soxta ilmiy, ammo juda qat'iyatli tendentsiyalarning doimiy raqibi edi - irqchilik va evroposentrizm, u "Sharq xalqlari Yevropa ma'nosida tarixga ega emas va hech qachon bo'lmagan" degan fikrga qarshi chiqdi.

REFERENCES

1. Василий Владимирович Бартольд. С О Ч И Н Е Н И Я. Т о м I. ТУРКЕСТАН В ЭПОХУ МОНГОЛЬСКОГО НАШЕСТВИЯ. Москва.1963
2. Василий Владимирович Бартольд. История Туркестана. Т. 1922
3. ИБН АЛ-АСИР. АЛ-КАМИЛ ФИ-Т-ТА'РИХ. Ташкент – Цюрих. 2005
4. Ibn Havqal. Kitob suratal-ard. T. 2011
5. Фазлуллах Рашид-ад-Дин. Джамии-ат-таварих. Б.: Нагыл Еви, 2011
6. Ozod Masharipov. Xorazmnoma (2-kitob). X.: Xorazm. 2007.
7. Akmal, B., & Ismat, N. (2023). VAQTRIYANING BRONZA DAVRI ARXEOLOGIYA YODGORLIKLARINING JOYLASHUVI VA MODDIY MADANIYATI. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(8), 73-80.
8. Bobohusenov Akmal. (2023). BUXORO VOHSINING ANTIK DAVRI SHISHA BUYUMLARI. *TADQIQOTLAR*, 25(2), 208–211. Retrieved from <http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/307>
9. Bobohusenov Akmal Ashurovich. (2023). THE MATERIAL CULTURE OF THE TOMBS OF THE ANCIENT AND EARLY MEDIEVAL PERIOD. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(11), 24–29. <https://doi.org/10.37547/ijhps/Volume03Issue11-06>
10. Ashurovich, B. A. (2023). VARAKHSHA MURAL GANCH AND CLAY PAINTINGS. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(12), 48-53.
11. Akmal, B. (2023). ANTIK VA ILK O'RTA ASRLAR DAVRI MOZOR-QO'RG'ONLARI MODDIY MADANIYATI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 35(3), 65-70.

⁵ Ibn Havqal. Kitob suratal-ard. T. 2011, 174-b

12. Bobohusenov, A. (2023). BUXORO VOHASINING ANTIK DAVRI YODGORLIKLARI. *SCHOLAR*, 1(28), 298-302.
13. Akmal, B. (2023). QADIMGI BAQTRIYA MADANIYATI VA YODGORLIKLARI TIPOLOGIYASI. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 3(7), 100-102.
14. Akmal, B. (2023). BUXORO VOHASI QOYATOSH SURATLARINING DAVRIY TASNIFI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 29(1), 142-146.
15. Bobohusenov, A. (2023). QADIMGI VARAXSHA DEVORIY GANCH VA LOY BEZAKLARI. *SCHOLAR*, 1(28), 303-308.